

Дом културе Грачаница
Архив Косова и Метохије

МАРТОВСКИ ПОГРОМ 2004

узроци ∴ разарања ∴ последице

— Тематски зборник —

књига група

Грачаница
Приштина–Чаглавица
2026

Мартовски погром 2004
узроци ✧ разарања ✧ последице
књига II

Издавачи:

Дом културе Грачаница
Архив Косова и Метохије

За издаваче: мр Живојин Ракочевић
Мср Марко Б. Марковић

Уређивачки одбор: патријарх српски Порфирије (Перић),
митрополит Теодосије (Шибалић), Епархија рашко-призренска,
митрополит Јоаникије II (Мићовић), Митрополија црногорско-при-
морска, академик Љубодраг Димић, проф. др Владан Виријевић
(главни уредник), проф. др Митра Рељић, проф. др Весна Зарковић,
мр Живојин Ракочевић, мср Марко Б. Марковић,
мср Стефан С. Филиповић

Програмски одбор: др Александра Новаков, проф. др Милош Ковић,
др Мирослав Перишић, доц. др Душко Челић, др Игор Вукадиновић,
проф. др Драгиша Бојовић, мср Бојан Арбутина,
др Борис Булатовић

Рецензенти: проф. др Марија Ђорић, проф. др Митра Рељић,
др Јана Алексић, др Владан Бајчета, др Милан Н. Гулић,
др Миша Ђурковић, др Душан Илић, мр Живојин Ракочевић,
др Ненад Антонијевић, проф. др Дејан Тубић

Редактура, лектура, коректура
Владимир М. Николић

Секретар Уређивачког одбора
Мср Стефан С. Филиповић

Припрема
за шtamпу и шtamпа
Интерклима-графика, Врњци

Тираж: 500

Објављивање Зборника помогли су Министарство културе
Републике Србије и Канцеларија за Косово и Метохију

Др Александар С. ПАВЛОВИЋ

виши научни сарадник

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

24. новембра б. б., Лепосавић, Србија

Е-адреса: alek.pavlovic@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8487-7069>

УДК: 323.1(=163.41)(497.115)"2004"

323.28(=163.41)(497.115)"2004"

МАРТОВСКИ ПОГРОМ У ОБИЛИЋУ: СТРАДАЊЕ СРБА У КОНТЕКСТУ ЛИЧНИХ ИСКУСТАВА И ДОЖИВЉАЈА ПРОГНАНИХ ЛИЦА¹⁾

САЖЕТАК: Србе из Обилића, који су у овом граду после НАТО агресије на СР Југославију 1999. године остали у малом броју, Албанци предвођени екстремистима практично су до последњег протерали у Мартовском погрому 2004. године, палећи им домове и уништавајући имовину. Прогнани Срби делом су се склонили у оближња села Племетину и Прилужје, док су делом били евакуисани од стране КФОР-а и смештени у војне базе у Приштини и Косову Пољу. Након смиривања албанског насиља многи прогнаници напустили су ово подручје и отишли у правцу севера Косова и Метохије и централне Србије. Полазећи од казивања Срба расељених из Обилића, датих у контексту њихових непосредних сведочења о догађајима који су се одиграли 17–18. марта 2004. године, у раду је учињен покушај пружања доприноса сагледавању страдања српског становништва из овог града током Погрома, у чему је акценат стављен на субјективну визуру појединаца, што значи да су посматрани проблеми истраживани са становишта личних искустава и доживљаја лица која су из Обилића прогнана.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Мартовски погром, Обилић, Срби, страдање, прогнана лица, Косово и Метохија

Слику страдања Срба током Мартовског погрома 2004. године вероватно никада нико неће моћи да дочара на тако

¹⁾ Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада Института за српску културу Приштина – Лепосавић по Уговору склопљеном са Министарством науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије број 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

аутентичан и потресан начин као непосредни виновници овог догађаја, запамћеног по насиљу које су десетине хиљада Албанаца, предвођене екстремистима, спровеле над српским и другим неалбанским становништвом на ширем подручју Косова и Метохије јужно од Ибра. Једно од упечатљивих сведочења о Мартовском погрому са лица места донео је Ђорђе Јевтић, који се као повратник, са својим двадесеттворогодишњим сином, дана 17. марта 2004. године нашао у Чаглавици, насељу надомак Грачанице, која је нападима Албанаца била посебно изложена. Описујући догађаје у Чаглавици, Јевтић је забележио да је страх код локалних Срба био огроман, неизмерљив. Не само толико видљив, него, како је рекао, просто опипљив. То је био страх који леди крв у жилама, који паралише [Јевтић, 2005: 162]. Упо-ређујући ранија страдања српског становништва на Косову и Метохији са догађајима који су се одиграли током Погрома, Јевтић је истакао да је кроз историју за Србе са Косова и Метохије било и тежих времена, али да се никада није десило да албанско насиље над њима буде испољено са толико жустрине и беса као у данима марта 2004. године: „Ово вечерашње зло сабило се у једну ноћ, у неколико часова. Албански стампедо је жарио и палио од куће до куће, њихова одмазда је ишла од Србина до Србина” [Исти, 2005: 162].

Током Мартовског погрома протерано је преко четири хиљаде Срба, запаљено је више стотина српских домова, док је разрушено или тешко оштећено тридесет пет православних храмова и споменика културе [Јокић, 2004: 8]. У сукобима који су се тада одиграли погинуло је укупно деветнаест особа, међу којима је било једанаест Албанаца и осам Срба, при чему је 954 лица рањено, од чега 65 полицајаца УНМИК-а, 61 војник КФОР-а и 58 припадника Косовског заштитног корпуса [Јевтић, 2005: 169]. Повод за насиље била је гласина да су се тројица албанских дечака из села Чабре, у општини Зубин Поток на северу Косова и Метохије, удавила у реци Ибар, наводно бежећи од Срба. Без утврђивања њене истинитости, ову гласину су преузели и пренели сви албански медији на подручју покрајине, у чему је предњачила главна телевизијска станица РТК, што је

код Албанаца на целом Косову и Метохији изазвало свеопшту хистерију и хајку против свега што је српско и неалбанско [Hofbauer, 2009: 183–184]. Када се Погром завршио показало се да је вест коју су албански медији проширили била нетачна, односно да је смрт тројице дечака био несрећан случај, а не последица било чијег напада [Рибих, 2008: 230].

Установе међународне управе на Косову и Метохији након Погрома су спровеле судске поступке против 323 Албанца, који су окончани доношењем казних пресуда за 134 лица [Hofbauer, 2009: 185], док су поједини албански лидери изјављивали да је насиље које се десило у марту 2004. године „било једно од најружнијих поглавља историје Косова” [Рибих, 2008: 232]. Ипак, имајући у виду да је прогон Срба са Косова и Метохије увек био један од кључних циљева албанског национализма, већи део политичке елите косовско-метохијских Албанаца прећутно је подржао Погром или га је неубедљиво осудио [Исти, 2008: 230–231]. Осим по својој масовности, то је био догађај који заправо није представљао никакву новину, будући да су се напади Албанаца на Србе и друге неалбанце на Косову и Метохији одвијали у континуитету после НАТО агресије на СР Југославију и повлачења српских снага безбедности са подручја покрајине 1999. године. Међународна организација за заштиту људских права Амнести интернешенел (Amnesty International), у том смислу, установила је 2003. године да се Срби на Косову и Метохији „свакодневно узнемиравају и злостављају, тако да је читаво српско становништво побегло из многих крајева покрајине” [Пеан, 2013: 242]. Само у наведеној години неколико лица је убијено, док их је више рањено у нападима Албанаца: на групу Срба из Цернице код Гњилана бачена је граната од чијег дејства је погинуо тридесетпетогодишњи наставник; два младића која су се купала у реци код Гораждевца убијена су из ватреног оружја; брачни пар и њихов син убијени су ударцима секиром у својој кући у Обилићу [Исти, 2013: 241]. Неколико недеља уочи Погрома страдало је двоје Срба у Липљану, док је 15. марта 2004. године у Чаглавици тешко рањен седамнаестогодишњи младић, када је на њега из пиштоља испаљено више метака [Јевтић, 2005: 158–159].

Мартовски погром, према оцени Владимира Рибиха, представља резултат неформалне политичке мобилизације, под којом поменути аутор подразумева мобилизацију која се „спроводи онда када политички лидери не могу да реализују своје циљеве у постојећим политичким институцијама и организацијама, па им је потребно да се позову на 'спонтано' исказану 'аутиентичну' вољу народа” [Рибих, 2008: 229]. Узимајући у обзир догађаје који су му претходили и начин на који је био организован, показало се да се Погром није десио случајно, већ плански, те да је био мотивисан незадовољством Албанаца због недостатка напретка у решавању статуса Косова и Метохије, односно одлагања међународне подршке за проглашење независности [Исти, 2008: 232, 241]. Нереди 17–18. марта 2004. године уследили су након масовних албанских скупова уперених против УНМИК-а, на којима се, уз захтев да ова међународна мисија напусти Косово и Метохију, тражило да УНМИК-ова полиција ослободи неколико припадника Косовског заштитног корпуса, осумњичених да су у време српско-албанског сукоба 1998/1999. године убили више Албанаца лојалних властима државе Србије. Када захтеви демонстраната нису били испуњени, неки од вођа протеста узели су масу под своје и бес Албанаца усмерили ка Србима и свему што није албанско, наочиглед припадника УНМИК-а и КФОР-а који нису учинили много тога да би насиље спречили [Hofbauer, 2009: 182, 184].

ПОГРОМ У ОБИЛИЋУ: ЧИЊЕНИЦЕ И ПОДАЦИ

Спрам својих резултата и дугорочних последица, Мартовски погром је био догађај који је представљао „операционализацију уништења српског историјског, духовног и културног простора од изузетног значаја за српски народ, државу и Цркву” [Јокић, 2004: 8]. Он је означио раскид са дотадашњом филозофијом везаном за решавање статуса Косова и Метохије, која је подразумевала да се пре расправе о статусу морају испунити одређени демократски и економски стандарди [Hofbauer, 2009:

184]. Међународна организација Хјуман рајтс воч (Human Rights Watch), после истраге на терену и више десетина прикупљених сведочанстава, саопштила је да су догађаји у марту 2004. године „распршили све илузије о мултиетничком и пацификованом Косову” [Пеан, 2013: 242]. Једини добитници Погрома били су Албанци, док је кредибилитет УНМИК-а и КФОР-а био озбиљно пољуљан пошто се испоставило да ове међународне организације не могу да контролишу стање на терену. Припадницима стране управе, уосталом, постало је јасно да се нешто слично може поновити, али да следећег пута жртве насиља неће бити само Срби, него и они [Derens, 2009: 179].

У таласу насиља током Погрома етнички су очишћени многи градови на Косову и Метохији, па су без иједне српске куће остали Приштина, Ђаковица, Косово Поље, Урошевац, Штимље, Призрен, Ђилиане [Јевтић, 2005: 167]. Срби су прогнани и из више села: Перивојца, Свињара, Бресја, Милошева, Кишнице, Слатине, Грабца, Биче, Белог Поља. У покрајини је евидентирано и збринуто 1.854 прогнана лица, у базама КФОР-а још хиљаду, док је у централној Србији уточиште нашло 210 људи. Највише расељених било је из села Свињара код Вучитрна, у којем је 17. марта 2004. године запаљено свих 140 српских кућа. Лица расељена из Свињара већином су збринута у Звечану и северном, српском делу Косовске Митровице [Антонијевић, 2014: 212].

Практично до последњег прогнани су и Срби из Обилића, града смештеног неколико километара северозападно од Приштине, чију су етничку структуру, према попису из 1991. године, чинили Срби и Црногорци са 46,8%, Албанци 39,3%, Роми 12,8%, и Муслимани са 1,1% од укупног становништва [Ђетковић, 2013: 17]. Реч је о средишту истоимене општине, која је до НАТО агресије на СР Југославију 1999. године имала око 33.000 становника, међу којима је било 23.000 Албанаца [*Kosovo – kako videno, tako rečeno*, 2001, II: 34], док је у сáмом граду Обилићу живело око 11.000 људи, од којих 41% Албанаца и 27% Срба. Остало су чиниле друге етничке групе, пре свега Роми [*Failure to Protect*, 2004: 47]. Након окончања НАТО агресије и повлачења српских снага безбедности са Косова и Метохије број Срба се на подру-

чју општине постепено смањивао, да би у граду Обилићу до Мартовског погрома остало да живи 450 српских душа [Fond za humanitarno pravo. *Mart 2004. Etničko nasilje na Kosovu*, 2004: 25].

Напад на Србе у Обилићу започео је око поднева 17. марта 2004, када се испред општинске зграде окупило више стотина Албанаца, већином деце и младих, којима су се нешто касније придружили одрасли. Демонстранти су општинску зграду гађали каменицама, а у протестима им се прикључио део општинских радника албанске националности [Исто: 25]. Током протеста демонстранти су нападали српске куће дуж главне улице града, гађајући их камењем и узвикујући пароле против Срба. Албанци су камењем гађали и зграду ЈУ Програма, у којој су били смештени Срби расељени после НАТО агресије 1999. године [*Failure to Protect*, 2004: 47], док су на железничкој станици напали 16 старијих особа, при чему су неке од њих задобиле тешке телесне повреде, мада су поједина лица батинање успела да избегну [Fond za humanitarno pravo. *Mart 2004. Etničko nasilje na Kosovu*, 2004: 26]. Албански напади престали су око 16 часова, а припадници Косовске полицијске службе (КПС), махом Албанци, током дана нису учинили ништа да би зауставили демонстранте и спречили насиље према српском становништву [*Failure to Protect*, 2004: 47].

Напади Албанаца на Србе у Обилићу дана 18. марта 2004. били су знатно жешћи него дан раније. Демонстрације су у преподневним часовима започели средњошколци, предвођени једним бројем својих наставника, којима су се у шетњи кроз град прикључили одрасли. Демонстранти су прво запалили православу цркву, после чега су отишли у насеље Тодоровићи, где су, након што су Срби из овог насеља пред масом побегли, опљачкали, а потом спалили 25 српских кућа. Домови Срба опљачкани су и демолирани у згради ЈУ Програма, из које је КФОР, остављајући станове без обезбеђења, претходно евакуисао све станаре [Fond za humanitarno pravo. *Mart 2004. Etničko nasilje na Kosovu*, 2004: 26]. Насиљем су у току дана били обухваћени и други делови Обилића, укључујући Церску улицу и Рудничку колонију, где су Албанци такође палили српске куће [*Failure to Protect*,

2004: 48]. Припадници КПС-а на албанско насиље уперено против Срба поново нису реаговали. Нису ухапсили ниједног демонстранта, али су лишили слободе двојицу Срба који су себе и своје породице од нападача покушали да одбране уз помоћ оружја [*Kolaps na Kosovu*, 2004: 46]. Према појединим сведочењима, неки припадници КПС-а показивали су демонстрантима српске куће, које је требало напасти [*Fond za humanitarno pravo. Mart 2004. Etničko nasilje na Kosovu*, 2004: 28], док су неки у насиљу узимали и активније учешће, директно помажући у паљењу цркве и уништавању домова Срба [*Failure to Protect*, 2004: 49].

Резултат Мартовског погрома у Обилићу био је следећи: спаљене су 92 куће, 49 помоћних објеката и 46 станова у две зграде. Опљачкано је 55 домаћинстава. Опљачкано је и оштећено неколико радњи, украдено је више пољопривредних машина и спаљено десетак возила чији су власници били Срби. Запаљена је православна црква, док је оштећена и школа коју су похађала српска деца [*Fond za humanitarno pravo. Mart 2004. Etničko nasilje na Kosovu*, 2004: 29]. До раних поподневних часова 18. марта 2004. године сви Срби из Обилића били су протерани. Прогнана лица смештена су у Лешак, на северу Косова и Метохије, као и у кампове КФОР-а код Косова Поља и Приштине. Нешто више од стотину особа уточиште је нашло у селу Прилужју, на подручју општине Вучитрн, насељеном углавном Србима, из ког после НАТО агресије и повлачења српске полиције и војске са Косова и Метохије 1999. године није било исељавања [Антонијевић, 2014: 212]. У сарадњи с међународном хуманитарном организацијом GOAL, УНМИК је након Погрома у Обилићу обезбедио привремени смештај за тридесет повратничких породица, дајући обећање да ће у кратком року бити обављена реконструкција свих уништених и оштећених објеката. Међутим, код Срба који су живели у Обилићу, већином није постојала воља да се после проживљених страхота врате у овај град [*Fond za humanitarno pravo. Mart 2004. Etničko nasilje na Kosovu*, 2004: 29–30].

ПОГРОМ У КОНТЕКСТУ НЕПОСРЕДНИХ СВЕДОЧЕЊА СРБА ПРОГНАНИХ ИЗ ОБИЛИЋА – ПРИСТУП ИСТРАЖИВАЊУ

О страдању Срба из Обилића током Мартовског погрома остало је релативно мало забележених сведочанстава. Данас, више од две деценије после насиља које је резултирало прогонном српског становништва из овог града, у који се до данас готово нико од прогнаника није вратио, научној, али и широј друштвеној јавности, углавном су познати само подаци о хронологији догађаја 17. и 18. марта 2004. године, као и статистика о броју расељених лица, уништених и опљачканих кућа, и слично. Писаних трагова о судбинама конкретних појединаца, Обилићана који су у Погрому изгубили не само свој дом, већ и град у ком су рођени, одрастали, живели, радили, стварали породице, за који их везују успомене, али и гробови родитеља и предака, нема у оноликом броју колико би то било потребно да би страдање обилићких Срба било обухватније сагледано и тако сачувано од заборава. Да би размере Погрома у Обилићу биле расветљене са становишта његовог тоталитета недостаје слика дубине страдања локалног српског становништва, која сигурно нигде са више сентимента не би могла да буде садржана него у личним доживљајима и непосредним искуствима сваког прогнаног лица понаособ.

Полазећи од претходно реченог, мотив за писање овог рада проистекао је из настојања да на плану потпунијег сагледавања страдања обилићких Срба у Мартовском погрому буде пружен одговарајући допринос, и то онај који би био базиран на покушају да на светлост дана буду изнета управо сведочења из „прве руке”, тј. лична искуства и доживљаји лица која су прогнана током Погрома из Обилића. Усмерено у правцу реализације поменутог циља, истраживање чији су резултати у раду представљени било је засновано на примени квалитативних истраживачких приступа, који су се ослањали превасходно на емску перспективу, што значи да је приликом истраживања пажња била посвећена разматрању погледа „изнутра”, под чиме се подразумевало да је у поступку прикупљања чињеничне грађе ак-

ценат стави на субјективна становишта припадника заједнице Срба у Обилићу, који су у Мартовском погрому 2004. године протерани из овог града. У фокусу истраживања, дакле, налазила су се казивања расељених лица, која су прикупљена на два начина: 1) на основу непосредних разговора са саговорницима – прогнаним Србима,²⁾ и 2) путем коришћења релевантних штампаних извора.³⁾ Употребом наведеног приступа добијена је наративна грађа чији су сегменти у раду приказани у форми транскрипција, тако да су казивања конкретних појединаца представљена у изворном облику, онако како су она забележена у директном контакту са саговорницима, односно на начин на који су ова казивања публикована у штампаним изворима.

Траума је, према Тодору Куљићу, вероватно најболније сећање [Куљић, 2006: 293]. Ипак, колико год сећање на личну трауму представљало ствар појединца, трауматско сећање има и социјални карактер, што значи да је оно подложно мењању, односно саображавању актуелном тренутку, па и новим, свеприсутним траумама [Isti, 2006: 294]. Сећања на драматичне догађаје, који су живот појединца значајно пореметили, са протоком

²⁾ Разговори су вођени методом дубинског интервјуа, што значи да је фокус био на квалитету, а не квантитету прикупљене грађе. Саговорници су бирани на основу селекције која је омогућавала одабир лица која су се истицала речитошћу и спремношћу да у истраживању учествују. Разговори су вођени уз помоћ упитника полуструктурираног типа, захваљујући чему је саговорницима било омогућено да на постављена питања одговарају према свом нахођењу, без ограничавања или усмеравања. На овај начин код саговорника је подстицана спонтаност, што је погодно добијању података од значаја за истраживање, до којих се вероватно не би дошло да је од саговорника тражено да одговарају на питања која би захтевала строго прецизне одговоре. Разговори су вођени са саговорницима који су након прогона из Обилића наставили да живе на Косову и Метохији, у више различитих насеља у којима су као расељена лица нашли уточиште. Са једним саговорником разговор је забележен у селу Племетини, у којем данас живи, док су разговори с неколико других саговорника обављени у Косовској Митровици и Звечану, где су после Погрома до данашњег дана настањени. Поступак вођења разговора са саговорницима спроведен је у периоду од септембра до новембра месеца 2025. године.

³⁾ Главни штампани извор коришћен у раду представља извештај Фонда за хуманитарно право из јула 2004. године, који је објављен под називом *Mart 2004. Etničko nasilje na Kosovu*. Реч је о публикацији у којој су садржана казивања Срба прогнаних из Обилића, али и из других градова и места на Косову и Метохији у којима је српско становништво током Мартовског погрома било погођено насиљем.

времена, другим речима, могу да изгледе, буду потиснута у заборав, али она и даље могу да буду испуњена емоцијама, мање или више оснаженим новим искуствима, које су у стању да у човеку изазову узнемирење, тугу или друга слична осећања. Да у наведеном има истине показало се управо приликом истраживања чији су резултати у овом раду представљени, када је требало ступити у контакт са потенцијалним саговорницима – Србима прогнаним из Обилића, односно када су разговори са саговорницима вођени. Неколико Обилићана, наиме, није било спремно да у истраживању учествује, из разлога, како су наводили, што би разговор о Мартовском погрому, када су били принуђени да напусте своје домове у Обилићу, код њих пробудио сећање на драматичне догађаје којих они нису желели да се подсећају. С друге стране, код Обилићана који су на разговор пристали и у њему учествовали, није била неубичајена појава да се више од двадесет година после Погрома појединих догађаја везаних за страдање ком су тада били изложени нису могли да сету, или су их се присећали само у општим цртама, које су у њиховом памћењу оставиле најдубљи, фактички неизбрисив траг. Казивања саговорника, по правилу, пратила је успомена на изгубљени дом, док готово код ниједног није било могуће не приметити наслага искуства живота у расељеништву после прогона из Обилића, који је, проведен на Косову и Метохији, веома често, практично све до данас, био испуњен (пролонгираним) осећањима несигурности и неизвесности.⁴⁾

СВЕДОЧЕЊА СРБА ПРОГНАНИХ ИЗ ОБИЛИЋА О ПОГРОМУ – ЛИЧНА ИСКУСТВА И ДОЖИВЉАЈИ

Сведочења Обилићана о Мартовском погрому, сакупљена приликом истраживања, могу се описати као својеврсни наративни мозаик, састављен од казивања која је спрам њиховог

⁴⁾ Саговорницима са којима су у сврху истраживања вођени разговори овом приликом још једном упућујем захвалност. Захвалност упућујем и лицима која су ми омогућила да са саговорницима ступим у контакт – Дејану Костићу из Прилужја и Јелени Божовић, Зорану Ђорђевићу и Слађану Живковићу из Косовске Митровице.

садржаја могуће разврстати на неколико хронолошки омеђених сегмената. Структуру ових сегмената чине лична искуства и доживљаји појединаца који су груписани око главног, уједно и најдраматичнијег догађаја ком су Срби прогнани из Обилића током Погрома били изложени, а то су нереди и насиље од стране Албанаца 17. и 18. марта 2004. године. У фокусу сведочанстава прогнаних лица, чија су казивања приликом истраживања узета у обзир, налазили су се, дакле, догађаји који су се одиграли приликом самог Погрома, превасходно на дан 18. марта 2004. године, када су Срби из Обилића прогнани готово до последњег. Међутим, сведочења саговорника обухватала су и догађаје пре и после Погрома, што је било од нарочитог значаја, не само са становишта сагледавања непосредног страдања обилићких Срба у Погрому, већ и за добијање увида у ширу слику везану за њихов положај у контексту личних судбина у периоду после НАТО агресије на СР Југославију 1999. године, па до прогона из Обилића и касније.

Догађаје који су се одиграли пре Мартовског погрома саговорници су доводили у везу превасходно са ситуацијом у којој су се Срби на целом Косову и Метохији, па тако и у Обилићу, нашли после потписивања Војно-техничког споразума у Куманову 9. јуна 1999. године, када је, после окончања НАТО агресије на СР Југославију, дошло до повлачења српске полиције и војске са подручја јужне српске покрајине. Период непосредно после потписивања поменутог споразума, а затим и месеце који су након тога уследили, саговорници су памтили као раздобље током ког је код обилићких Срба владало осећање страха од напада и одмазде Албанаца, што је довело до њиховог масовног напуштања града и исељавања – највише у централну Србију. Према проценама појединих саговорника, Обилић је тада, за кратко време, напустило можда и две трећине припадника локалне српске заједнице, док је проценат оних који су из града касније отишли био још већи. Да страх обилићких Срба није био неоправдан показало се непосредно на терену, будући да је веома брзо после повлачења српских снага са Косова и Метохије, када је српско становништво у Обилићу остало без за-

штите, дошло до испољавања непријатељства од стране Албанаца, који су из освете запалили више српских кућа, углавном оне чији су власници претходно били напустили Обилић.

Непријатељства Албанаца према обилићким Србима испољавана су и кроз директно физичко насиље уперено против појединаца, па је до краја 1999. године, али и касније, забележено више оружаних напада у којима је било рањених, па и погинулих лица. У условима свеопште несигурности, поменути период у сећањима саговорника остао је запамћен по изузетној напетости међу обилићким Србима, проузрокованој управо безбедносним ризицима којима су они практично свакодневно били изложени. На појачано осећање напетости посебно је утицала чињеница да су након што је већина Срба напустила Обилић преостали припадници српске заједнице дошли у ситуацију да спрам Албанаца буду изразита мањина у граду, што је додатно доприносило осетљивости њиховог положаја, односно њиховој рањивости. Преостали Срби у Обилићу, притом, били су раштркани на неколико градских локација, захваљујући чему су, услед чињенице да нису били груписани на простору који би чинио компактну целину, представљали релативно лаку мету у случају било каквог организованог покушаја Албанаца усмереног ка угрожавању њихове личне безбедности и безбедности њихове имовине. Делови града у ком су Срби живели били су Церска улица, центар – зграде ЈУ програма, насеље Тодоровићи, Школски центар, насеље код термоелектране „Косово Б”.

Живот обилићких Срба у наведеним околностима илустровала су „из прве руке” сведочења саговорника, лица прогнаних из Обилића у Мартовском погрому, чија сећања на проживљена лична искуства и драматичне догађаје у посматраном раздобљу нису избледела до данас:

„Напето било. То што је отишло Срба, није нас остало много после. Када се војска повлачила, доста их отишли. Из моје улице скоро сви су отишли. Неки се вратили после десет дана, и ти што су дошли неки остали су... Значи било нас

је, али отишло је доста. (...) После смо живели како смо живели. Одржавали смо се заједно. Један код другог, и по ноћи седели до касно. Не можеш да спаваш. Они пуцају, или баце бомбу. То се дешавало редовно. Некоме баце коктел на кућу. (...) Па убиство ту одмах једно било. Другара једног су убили. Значи близу. Ја сам био двеста метара даље у моју кућу. Нисам смео доле да долазим, била пуцњава. Е после сам отишао. Кроз дворишта смо ишли да не бисмо ишли улицом. (...) Један комшија је имао инцидент. Био је рањен. Ја сам га возио рањеног у болницу у Косово Поље. Ту сам био кад су пуцали. Добро сам прошао ја. Кад сам ушао у двориште, они наишли и пуцали на тог комшију и још двојицу. Али Бог их сачувао. (...) Мени су бацили испред куће бомбу. Па гаражу ми после запалили. Коктел ми на кућу бацили. Нисам ту био, срећа” (м. рођ. 1970. год., разговор вођен 27. новембра 2025. године).

„Имали смо разне проблеме, покушавали су на разне начине да нас иселе. Прегили. Имали смо ограничено кретање. Нисмо баш могли да идемо тамо где смо раније ишли. Имали смо неке своје путеве, и ту су нас често и чекали, после па гађају, каменују, знају ко ту пролази... Ми смо се трудили да организујемо све колико можемо, бар за ту децу што је остало. (...) Имало је ту, разне ствари се дешавале. Долазили су људи да пљачкају куће, ту су Срби већ били, па је долазило до убистава. Убили су једну породицу – Столић, оца, мајку и сина. У кући, на спавању. Не знам ни ја... Све то је допринело томе да људи и даље одлазе. Значи, смањивао се... Баш се смањивао број Срба” (м. рођ. 1969. год., разговор вођен 26. септембра 2025. године).

У безмало пет година дугом периоду – од јуна 1999. до марта 2004. године – положај Срба у Обилићу, према казивању саговорника, није се значајније поправио. „Ти где год да си крећу”, како је један саговорник објашњавао, „ниси био слободан, ниси био сигуран” (м. рођ. 1955. год., разговор вођен 5. новембра

2025. године). На ублажавање осећања несигурности код локалног српског становништва већег утицаја није имало ни континуирано присуство војника КФОР-а у граду, чији је задатак био да одржавају ред и мир, те да пружају заштиту Србима и реагују на насиље уперено против њих. Иако су припадници КФОР-а у многим ситуацијама Обилићанима помагали, тако што су обезбеђивали њихово кретање, организовали пратњу за децу приликом одласка у школу и повратка из ње, и слично, поступање страних војника, како су то саговорници описивали, било је такво да они према локалном српском становништву често нису показивали превише саосећања, нити искрену пажњу. Уместо тога, војници КФОР-а су, према сведочењу саговорника, пружање помоћи обилићким Србима углавном доживљавали само као службени задатак, или формалну дужност, што је у пракси неретко доводило до тога да припадници међународне војне мисије локално српско становништво третирају са извесном дозом хладнокрвности или, пак, незаинтересованости:

„Јесу они пратили те конвоје. Пратили су и за Митровицу, ниси могао сам да идеш, него у камионе нас натоваре и прате тамо до болнице, амбуланте, где год да је требало да се оде. И то је тако било. Зимом, лети... Уђеш, са церадом затворени, истоваре тамо, да ти одређено време да завршиш посао, врате те овамо. И колима ко иде, он са колима уђе у тај конвој, између, па су пратили кола. Али нису реаговали ако је неко гађао, каменовао, него су настављали, па како ко прође, како буде. Тако да нисмо имали неку велику помоћ од њих, сем то што је било организовано. Кад им се каже пратите их, он те прати, али да ли ће да нас сачувају...” (м. рођ. 1969. год., разговор вођен 26. септембра 2025. године).

Узрок дистанцираног односа војника КФОР-а према Србима у Обилићу саговорници су видели у предрасудама са којима су страни војници долазили на Косово и Метохију, а које су наводно биле такве да је српско становништво на подручју покрајине доживљавано као агресивно, непријатељски расположено,

и слично. Испољавана дистанца, с друге стране, није увек била препрека успостављању односа зближавања, међусобног поверења, па и пријатељства између неких војника КФОР-а и обилићких Срба: „Кад они видели да смо ми нормалан народ, гостопримљив народ, да волимо да попричамо, помогнемо”, говорио је о овој ствари један од саговорника, „видели су како је и шта је. После су нам и на славе долазили” (*м. рођ. 1970. год., разговор вођен 27. новембра 2025. године*). Није било неуобичајено, међутим, да наведена врста односа често не потраје дуго, будући да је, како су саговорници саопштавали, од стране команде КФОР-а примењивано извесно правило по ком присније зближавање војске и локалних Срба није било одобрavano: „Кад нас мало упознају, виде ситуацију ко је ко, било је људи који се зближе, који се потруде и да помогну. Али одмах се промени место тој јединици, тој патроли... Значи, није им дозвољавано да се друже са Србима, него да имају ту дистанцу” (*м. рођ. 1955. год., разговор вођен 5. новембра 2025. године*).

Иако им је живот у периоду од јуна 1999. до марта 2004. године био обележен безбедносним ризицима, ограниченом слободом кретања и свеопштом неизвесношћу, због чега су стрепели од тога да албански притисци већих размера у будућности нису немогући, обилићки Срби, њих око 450 колико их је до Мартовског погрома преостало у граду, углавном нису претпостављали да се њихов положај толико драстично може погоршати, да може доћи до масовног насиља Албанаца које ће их приморати на то да, спасавајући голи живот Обилић практично заувек напусте. Сећајући се периода непосредно пре 17–18. марта 2004. године, саговорници су изјављивали да је упркос свему, и поред перманентног осећања несигурности, међу Обилићанима постојало уверење да се „ситуација постепено смирује”. Ово, ипак, није значило да осећање угрожености и страха од неизвесне сутрашњице у душама многих није тињало, у прилог чему сведоче речи једног од саговорника који је, заједно са мајком и сестром, наговарао оца да за сваки случај из куће у Обилићу пренесе нешто ствари у Звечан, у који је саговорник, тада још као средњошколац, са сестром прешао да живи након

повлачења српске полиције и војске са Косова и Метохије јуна месеца 1999. године. Отац, међутим, за поменути предлог није желео ни да чује, верујући да се њему, као ни другим Србима у Обилићу, ништа нажао не може десити:

„Отац је био упоран: 'Не, готово је више са нападама, готово је више са паљевинама'. Његова реченица која ми данас звечи у глави: 'Завршено је са паљевинама, готово је са нападама'. Као неће више никад бити тако нешто као што се дешавало деведесет девете, на пример. Он је био убеђен да се ситуација смирила, да је готово са паљевинама. Као носимо ствари, шта сад, због чега? Ту смо, ту нам је кућа, ту живимо" (*м. рођ. 1986. год., разговор вођен 20. новембра 2025. године*).

Ескалацију албанског насиља 17. и 18. марта 2004. године цитирани саговорник описао је као догађај који међу обилићким Србима фактички нико није очекивао да се догоди у размерама у којима се он догодио. „То је било”, како је овај саговорник рекао, „баш онако бум! Било је баш неочекивано”. У односу на други дан Погрома, када су претрпели општи напад Албанаца, након ког су из Обилића протерани, првог дана, 17. марта, Срби у Обилићу нису драстичније били погођени. За разлику од ситуације у другим насељима и градовима, као на пример у Чаглавици, Приштини, Косову Пољу, где се српско становништво нашло под директним ударом албанских насилника, дана 17. марта 2004. године обилићки Срби остали су поштеђени оружаних напада, паљења кућа и прогона. Са узнемирењем пратећи страдање сународника које се одиграло у окружењу, смирај првог дана Погрома Срби у Обилићу дочекали су са олакшањем, надајући се да ће се тензије у њиховом граду завршити углавном на демонстрацијама Албанаца и без већег насиља. Сутрадан, ипак, показало се да је ноћ донела само затишје, а да је за Обилићане најгоре тек следило:

„Били смо се узнемирили. Нисмо знали шта ће да буде, да ли ће да крену на нас. Тад је било Приштина, Чаглавица, тамо... Митровица овде. Али нас, мислили смо да неће да ди-

рају. Мислили смо да ће они да покушају нешто, али да ће војска да их смири. (...) Почело је седамнаестог, ми смо осамнаестог. Кад је било увече, нисмо спавали целу ноћ. Али ујутру, каже ајде да се смири, али не, ма какви да се смири... Кад смо видели да гори црква... Запалили нам цркву... Кренуло је то... Скупили смо се у једно двориште, веруј ми да нисам ни ствари успео да понесем, све ми успомене остале. Жао ми због слика што остале" (м. рођ. 1970. год., разговор вођен 27. новембра 2025. године).

Опис другог дана Погрома у Обилићу, 18. марта 2004. године, дат је у наставку на основу сведочења више обилићких Срба, непосредних виновника албанског насиља које се поменутог датума у овом граду одиграло. Догађаји другог дана Погрома, дакле, приказани су кроз визуру личних искустава и доживљаја Обилићана који су, изложени насиљу, били принуђени да напусте Обилић:

„Сутрадан, 18. марта, у 08:15, када су деца кренула у школе, почеле су демонстрације испред зграде. Демонстранти су викали *Shkine jasht* – Српкиње напоље. Блокада зграде је трајала један сат, док нас КФОР није евакуисао. КПС није ништа помогла. Стајали су на улици, гледали шта се дешава. Наши станови нису запаљени, али су опљачкани. Ништа од ствари нисмо успели да понесемо. Изашла сам из куће у папучама" (лице женског рода из Обилића; интервју вођен 27. марта 2004. године).⁵⁾

„Осамнаестог марта, негде око десет сати ујутро, приметио сам гомиле албанске деце како се крећу према цркви. Иза њих су ишли старији. (...) У једном тренутку сам само приметио да се диже дим из цркве. (...) Чуло се урликање и славље. Приметили смо како се албански демонстранти при-

⁵⁾ Казивање преузето из: [Mart 2004. *Etničko nasilje na Kosovu*. Beograd: Fond za humanitarno pravo, 27].

ближавају из правца цркве нашем насељу. Демонстранти су клицали УЧК, Хашиму Тачију, Рамушу Харадинају. (...) Било је неких 500 до 1.000 људи. Почели су каменицама да гађају наше куће и бацају Молотовљеве коктеле. Неколико кућа је захватио пламен. Приближили су се нашој кући, ушли у двориште и почели да је каменују. У том тренутку унутра нас је било 11. Млађу децу и старце смо сакрили у купатило, а најстарији син (...) и ја смо стајали на прагу очекујући најгоре. Чуо сам цвиљење нашег пса и видео сам како га каменицама убијају. Кућа мог оца је већ била у пламену. Схватио сам да ће нас све побити уколико одмах не побегнемо. Син и ја смо отворили прозор с друге стране куће и почели у двориште да пребацујемо децу и моју жену. Моји отац, мајка, стриц и стрина, која је била инвалид, су решили да остану у кући. Жена, четворо деце, брат и ја смо некако успели да прескочимо жичану ограду. Почели смо да бежимо према Црквеној Водици. Пут нам је био пресечен, тако да смо морали да бежимо кроз мочвару препуну отпадне воде из термоелектране. Албанци су појурили према нама, али их је вода зауставила. Вода је била све дубља тако да ми је у једном тренутку досезала до појаса. Млађу децу сам ставио на рамена и некако смо успели да дођемо на суво. Били смо потпуно мокри и престрављени. Нисмо имали где да бежимо па смо решили да чекамо на том месту да нас неко спаси. У међувремену је неколико стотина хулигана каменицама засипало моју кућу. Почело је све да гори, али су мој отац, мајка, стриц и стрина успели да угасе пожар. У том тренутку је наишло возило УНМИК полиције. Полицајци су ушли у кућу и извукли их из ње. Кућу су ипак запалили. Гледали смо како гори и плакали” (*лице мушкој рода из насеља Тодоровић у Обилићу; интервју вођен 25. априла 2004. године*).⁶⁾

„Ја сам био у Прилужју, срео неке људе и причају ми (...) тамо пале по Обилићу, демонстрације, иди кући, кажу, тамо

⁶⁾ Казивање преузето из: [Isto].

ти је породица. Ја сам радио ту. Помагао неким другарима нешто, правили смо... И ја сам кренуо колима и видео сам кроз центар Обилића где сам морао да прођем, деца из основне школе, иду, вичу Ућк, Ућк! Видео сам да црква гори, колико је могло, оно врата... Црква унутра није била сређена, не може то много да гори... И дошао сам кући и ту смо се скупили у Школском центру. Договарали смо се како да бранимо тај наш део... Ако они, рецимо, нападну Школски центар који је био ограђен. (...) И онда су људи почели да јављају да Албанци иду и пале куће. Људи су бежали, нису смели да чекају. Палили су куће. Дошли су у Тодоровиће, па су жене побегле доле у Ситницу. Ушле су у муљ, у шевар, па смо ми ишли из Школског центра да их покупимо ту, да их доведемо, да се скупимо на једном месту. Они су се уплашили, и сви су, деца, жене, ушли у тај муљ, и ми их извадили одатле. До Школског центра Албанци нису дошли. Дошао је КФОР, неке специјалне јединице, које су биле ту и рекле да ће да нас чувају. Међутим, како су се ови приближавали, Албанци, они су у она своја возила товарили људе, то што је остало, и возили их у Приштину, у касарну. Значи, они су рекли да не могу више да нас чувају и да морају да нас одвезу одатле. Ми смо колима својим, по неки, отишли ту до Племетине и Прилужја. Тамо нас је народ дочекивао, стварно, нудили све што су могли” (м. рођ. 1969. год., разговор вођен 26. септембра 2025. године).

„Мене из Лапљег Села зову и кажу (...) кад је овако у Лапљем Селу, како је код вас? Тамо су Срби чинили већину, али цабе, то је маса. (...) Један мој комшија ту, није хтео да напусти кућу. И човече, ја нисам знао! Убедио бих га ја да дође код нас. Она маса, само што се не пуца! То, разумеш, једна бомба, па друга... Видео ја, одлете у ваздух тамо. Ја питам ко је бацио бомбу? Кад ми рекоше, не могу да поверујем. Кад су хтели да дођу да му упале његову кућу, он им бацио бомбу. Ови сви се растурише... КФОР није ни био ту кад је овај бацио бомбу. А онда су дошли за два минута. Један камион

био истеран на чистину тамо, дугачак камион, са приколицом. Одатле се створише... (...) Овај мој комшија што је бацио бомбу звао полицију да дође, ови дошли и ухапсили га. Како су га сели у кола одвели га и хтели да га убију. Да га негде баце. Испребијали су га. Изударали свуда. После га ослободили” (*м. рођ. 1955. год., разговор вођен 5. новембра 2025. године*).

„У Обилићу сам живео са мајком, братом, снајом и братанцем. Заједно смо били, живели у исту кућу. Кад је то кренуло окупили смо се код комшија. Они имали мало већи плац. Пре тога одем да испратим комшиницу једну. Живела је до нас. Уплашила се девојка. Хтео да је отпратим ту, до места где смо се окупили. Како сам отишао, више се нисам вратио. Нешто сам спаковао био, слике, оно... И ништа. Јок! Отишао сам ту комшиницу само да испратим, и хтео сам да се вратим да узем ствари, ту торбу што сам имао. Само видиш пламен изнад куће. Гледам како ми кућа гори. Далеко сам био, колико је то могло да буде... Сто педесет, двеста метара... Гледаш... Једна кућа гори, друга кућа гори... Трећа кућа гори. После и кућа те девојке. (...) Теча мој није хтео да изађе из куће. Старији човек био. Није хтео, а пребили га... Хтели да га ликвидирају. Војска га спасила после. (...) Трајало је то једно два сата. Шиптари били свуда околу, било их је Бог сами зна. Нас је било једно педесетак, а њих можда хиљаду. Претпостављам сад, можда их је било мање, можда више. А нас педесетак... И они нас гађали, каменицама гађали... Ми смо се некако склањали. Бранили смо се ту мало, колико смо могли, после дошли ови... Полиција дође, али није смела да их хапси. Дошли војници КФОР-а, нису смели ни они... Него, да вас одбранимо, да вас одбранимо! Па ако хоћеш да нас одбраниш стани испред тамо, запуцај према њима. Не, него је то било плански урађено. Да нас као заштите, а у ствари да нас иселе фактички. Заштитили нас, а у ствари потоварили у своја возила, и кола нам остала. После тога одвели нас, а ови запалили све. Дозволили да запале све. Што значи да је циљ био етничко чишћење. Уз помоћ

те међународне организације. Нису нас Шиптари истерали, него они. Да нас евакуишу, Шиптари да нам попале куће и после да не можемо да се вратимо. Да су хтели да нас заштите растерали би Шиптаре, а ми би остали. Овако... Кфоровци су криви што смо ми истерани. И не само у Обилићу, него свуда” (*м. рођ. 1970. год., разговор вођен 27. новембра 2025. године*).

У насиљу Албанаца 18. марта 2004. године нико од обилићких Срба није смртно страдао, али је више њих задобило лакше или теже телесне повреде. Епилог Погрома био је такав да су поменутог датума Срби из Обилића практично до последњег прогнани:

„Све се завршило у једном дану. Од десет, једанаест, кад је све то почело, па до два, три, било очишћено све. До Столића, то је задње овамо према Племетини. И њих су поपालили” (*м. рођ. 1969. год., разговор вођен 26. септембра 2025. године*).

Један део прогнаног становништва уточиште је пронашао у оближњим српским селима Племетини и Прилужју, док је други део био евакуисан од стране КФОР-а и смештен у базе ове међународне војне мисије у Приштини и Косову Пољу. Према неким сведочењима, третман прогнаних Срба које је КФОР транспортовао у један од својих кампова био је изузетно лош, имајући у виду да су Обилићани који су у овај камп доведени „у ужасним условима провели наредних седам дана”:

„У бази је било смештено неколико Срба из Обилића и Приштине. Било је пуно мале деце и старих и болесних људи. Војници КФОР-а су нас третирали као стоку. Нисмо могли да се купамо, добили смо само по једно ћебе иако је било веома хладно” (*лице мушкој рода из насеља Тодоровић у Обилићу; интервју вођен 25. априла 2004. године*).⁷⁾

⁷⁾ Казивање преузето из: [Isto: 29].

У камповима КФОР-а у Приштини и Косову Пољу Срби прогнани из Обилића провели су десетак дана. Одатле су већином пребачени у Грачаницу, где су им за становање дати контејнери. Већина прогнаних лица, међутим, непосредно након евакуације из Обилића захтевала је од старешина КФОР-а да буде пребачена до Мердара, како би напустила Косово и Метохију и прешла у централну Србију. Разлог овоме била је траума коју су обилићки Срби претрпели услед Погрома и страх да после прогона из Обилића остану да живе у албанском окружењу. Поменути захтев КФОР је одбио, и то зато, како је један саговорник објашњавао, да се у јавности не би створио утисак да је страна војска непријатељски расположена према Србима с Косова и Метохије. На питање у вези са поменутиим захтевом, док је боравио у војној бази у Приштини, овај саговорник је од једног официра КФОР-а добио следећи одговор: „Ја могу за пола сата да вас пребацим на Мердаре. Али ја ако вас пребацим, тамо ће да буду новинари да то сликају, и после ће да испадне да КФОР избације Србе са Косова” (*м. рођ. 1955. год., разговор вођен 5. новембра 2025. године*).

Део Срба из Обилића који су из базе КФОР-а у Приштини пребачени у Грачаницу брзо је после премештаја самоиницијативно кренуо ка већински српском северу Косова и Метохије, у нади да ће тамо пронаћи безбедно уточиште. Неки су у Грачаници провели само ноћ након што су овде премештени из Приштине, да би се већ у прво јутро упутили ка Косовској Митровици. Међу прогнаницима било је породица које су у Косовску Митровицу долазиле на позив родбине, пријатеља, колега, и слично, с тим да није било неуобичајено да пут севера покрајине заједно крене више породица које су у Обилићу живееле у фамилијарним или блиским комшијским односима. Касније су се, после годину, две или три, у Косовску Митровицу из Грачанице досељавала и друга лица прогнана из Обилића, док су се неки од прогнаника упућивали и ка осталим српским срединама на Косову и Метохији, не само оним које су се налазиле на подручју севера покрајине. Известан број обилићких Срба, најзад, остао је у Грачаници, у којој живи до данашњег дана. Мно-

ги су, у међувремену, из Косовске Митровице и других места отишли ка централној Србији и тамо се настанили. Део Обилићана који су се 18. марта 2004. године од насиља Албанаца склонили у Племетину и Прилужје у овим селима остао је до данас.

Домове Обилићана који су у Мартовском погрому уништени УНМИК је уз помоћ међународних хуманитарних организација након извесног времена обновио, међутим у обновљене куће и станове вратила се свега неколицина прогнаних лица. Саговорници обухваћени истраживањем изјављивали су да је у постојећим околностима повратак у Обилић био скопчан са безбедносним ризицима, тешкоћама у проналажењу запослења, на крају са траумом доживљеном током Погрома, због чега се ретко ко одлучивао на то да у граду из ког је прогнан поново започне живот. Расељена лица у Обилић нису желела да се врате и због поступања локалних Албанаца који су обновљене куће прогнаника често демолирали, што расељеницима додатно није уливало наду да могу да наставе да живе у окружењу које према њима не би било пријатељски расположено. „Иако су обнављане”, описивао је овај проблем један од саговорника, „те куће су опет пљачкане и ломљене. Опљачкано је све то, поломљено што је могло да се сломи, тако да се народ ту није враћао” (*м. рођ. 1969. год., разговор вођен 26. септембра 2025. године*).

Више од двадесет година после Мартовског погрома код Срба прогнаних из Обилића присутна је носталгија за изгубљеним домом и животом у овом граду. Носталгија се посебно везује за период до почетка или средине деведесетих година 20. века, који су саговорници памтили по добром животу у Обилићу, препознатљивом, како су говорили, по складним међуетничким односима, односно суживоту са Албанцима, али и пристојном животном стандарду становника града, који су већином радили у „Термоелектранама Косово”, гиганту са производним погонима смештеним управо на подручју Обилића. Поједини Обилићани, напослетку, до данас у свој град повремено долазе, нарочито из разлога да би обишли гробове родитеља и предака, захваљујући чему њихове споне са местом у ком су

рођени, одрастали и живели, нису прекинуте. Године 2024, када је први пут после Погрома у обновљеној обилићкој цркви обележена црквена и градска слава Мала Госпојина [Миљковић, 21. 9. 2024], овим поводом се, исто као и наредне – 2025. године [Исти, 21. 9. 2025], у Обилићу окупило више стотина Срба, међу којима су била и расељена лица. За расељенике, ипак, данашњи Обилић није исти онај град који они памте из периода пре Мартовског погрома, посебно пре 1999. године. За Србе, бивше становнике града, он је другачији, непрепознатљив. Своја осећања према данашњем Обилићу један саговорник описао је речима:

„Кад дођем у Обилић, језа ме ухвати. (...) Пролазим поред моје куће. Нечију срушили, моју нису. Направили зграде. Измењено све. Нема Срба. А живео си ту, био боговски живот. Ту било друштво, школа, изласци, шта си пожелео. (...) Било радних места – за све” (м. рођ. 1970. год., разговор вођен 27. новембра 2025. године).

ЗАВРШНА РЕЧ

Мартовски погром на Косову и Метохији, према оцени Живојина Ракочевића, представља једну од оних фаталних прекретница српске историје које по својим последицама неретко добијају улогу граничника у рачунању времена [Ракочевић, 2025: 5]. Иако се одиграо муњевито, спрам размера разарања које је Србима на Косову и Метохији донео, Погром до данашњег дана још увек није сагледан у свом пуном тоталитету, имајући у виду степен уништења којим је 17. и 18. марта 2004. године на подручју покрајине било обухваћено све што је српско: куће, храмови, гробља, школе, библиотеке, споменици, културно наслеђе, домаће животиње – а пре свега животи људи. Испољеним насиљем Албанаца током Погрома испражњени су од Срба и других неалбанаца бројни градови и села, док су многа лица, која су доживела да из својих домова буду протерана, искусила узнемирење, страх и губитак, чији ће трауматичан траг у њихо-

вој свести и њиховим душама засигурно остати заувек неизбрисив.

Резултатима истраживања представљеног у раду учињен је покушај пружања доприноса сагледавању страдања Срба у Обилићу, граду из ког је српско становништво, преостало после НАТО агресије на СР Југославију и повлачења српских снага безбедности са Косова и Метохије 1999. године, током Мартовског погрома практично у целости протерано. Приступ истраживању базиран је на *емској* перспективи, што значи да је страдање обилићких Срба посматрано са становишта емпиријске грађе сакупљене на основу бележења личних искустава и доживљаја прогнаних лица, непосредних виновника албанског насиља које је подручје покрајине захватило током 17. и 18. марта 2004. године. С обзиром на квалитативан приступ истраживању, који је подразумевао ограничени узорак саговорника, резултати остварени у раду могу се третирати као прелиминарни, али, исто тако, и као индикативни, посебно са аспекта њиховог значаја у обухватнијем сагледавању догађаја који су се у Обилићу одиграли током Мартовског погрома и њихових последица по Србе који су у овом граду до Погрома живели. У правцу формирања целокупнијег увида у прогон ком су Обилићани били изложени, гласови конкретних појединаца, директних страдалника у Погрому, несумњиво заслужују да буду забележени и тако отргнути од заборава. Наведено је представљало полазну идеју за истраживање приказано у раду, који је, између осталог, требало да послужи управо као подстицај чувању сећања на догађаје из марта 2004. године, односно као подсећање на драматичну прошлост, али и опомена за будућност.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

- Etničko nasilje na Kosovu* (2004). *Etničko nasilje na Kosovu. Mart 2004*. Beograd: Fond za humanitarno pravo.
- Failure to Protect* (2004). *Failure to Protect: Anti-Minority Violence in Kosovo, March 2004*. Human Rights Watch, July 2004, Vol. 16, No. 6 (D), 1–66.
- Kolaps na Kosovu* (2004). *Kolaps na Kosovu*. ICG Europe Izveštaj br. 155, 22. aprila 2004, 1–49.
- Kosovo – kako viđeno, tako rečeno II* (2001). *Kosovo – kako viđeno, tako rečeno, II deo. Izveštaj misije OEBS-a na Kosovu. Stanje ljudskih prava, jun 1999 – oktobar 1999. godine*. Beograd: Fond za humanitarno pravo.

Литература

- Антонијевић, Ненад (2014). „Мартовски погром – Албански терор над српским становништвом на Косову и Метохији (17–19. март 2004)”. *Годишњак Музеја жртва џеноцида*, св. 6: 211–218.
- Јевтић, Ђорђе (2005). *Етничким насиљем до сџајуса*. Приштина: Народна и Универзитетска библиотека „Иво Андрић”.
- Јокић, Бранко В. (ур.) (2004). *Маршовски џојром на Косову и Метохији 17–19. марџ 2004. џодине с крајџким џрељедом унишџеној и уџроженој хришћанској кулџурној наслеђа*. Београд: Министарство културе Републике Србије; Музеј у Приштини (са измештеним седиштем).
- Пеан, Пјер (2013). *Косово. „Праведни” рајџ за сџварање маџијашке државе*. Београд: Службени гласник.
- Ракочевић, Живојин (2025). „Погром: награђени злочин”. Предговор у: *Маршовски џојром 2004: узроци, разарања, џоследице*. Ур. Владан Виријевић. Грачаница: Дом културе Грачаница; Приштина – Чаглавица: Архив Косова и Метохије, 5–16.

- Рибић, Владимир (2008). „Неформална политичка мобилизација и нестрпљиви национализам на Косову и Метохији”. *Етнoантpо-пoлoшкe пpоблeмe*, н. с., год. 3, св. 1: 229–242.
- Ђетковић, Драгослав С. (2013). *Обилић у 19. и 20. веку*. Београд: Обележја плус; Културно-просветна заједница Србије.
- Derens, Žan-Arno (2009). *Kosovska zamka*. Beograd: HESPERIAedu.
- Hofbauer, Hannes (2009). *Ekspерiment Kosovo. Povratak kolonijalizma*. Beograd: Albatros Plus.
- Kuljić, Todor (2006). *Kultura sećanja. Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja štampa.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Миљковић, Иван (21. 9. 2024). „Празник Мале Госпојине окупио Србе у Обилићу”. *Ризница*. Доступно на: <https://www.riznica.net/praznik-male-gospojine-okupio-srbe-u-obilicu/?script=cir/>. Приступљено: 10. 12. 2025.
- Миљковић, Иван (21. 9. 2025). „Мала Госпојина свечано обележена у цркви у Обилићу и у Грачаници”. *Ризница*. Доступно на: <https://www.riznica.net/mala-gospojina-svecano-obelezena-u-crkvi-u-obilicu-i-u-gracanici/>. Приступљено 10. 12. 2025.

Ph.D. Aleksandar S. PAVLOVIĆ

senior research associate

Institute for Serbian culture Priština – Leposavić

24. novembar bb, Leposavić, Serbia

E-mail: alek.pavlovic@hotmail.com<https://orcid.org/0000-0001-8487-7069>**THE MARCH POGROM IN OBILIĆ: SUFFERING OF THE SERBS
IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPERIENCES AND
PERCEPTIONS OF EXPELLED PERSONS**

SUMMARY: The Serbs from Obilić, who remained in this town in small numbers after the NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999, were practically expelled to the last by Albanians in the March Pogrom of 2004. The expelled Serbs partly took refuge in the nearby villages of Plemetina and Prilužje, while others were evacuated by KFOR and placed in military bases in Priština and Kosovo Polje. After the Albanian violence subsided, many displaced people left this area and headed towards northern Kosovo and Metohija and central Serbia. Starting from the view of point of Serbs displaced from Obilić, given in the context of their direct testimonies about the events that took place on March 17-18 2004, the paper attempts to contribute to the understanding of the suffering of the Serbian population of this town during the Pogrom, in what the attention was paid on the subjective perspective of individuals, which means that the observed topic is researched from the perspective of the personal experiences and perceptions of the people who were expelled from Obilić.

KEYWORDS: March pogrom; Obilić; Serbs; suffering; expelled persons; Kosovo and Metohija

САДРЖАЈ

Патријарх српски Порфирије (Перић)	
Мартовски погром: страшно време васкрсења	5
Митрополит Јоаникије II (Мићковић)	
Из Пећке патријаршије	9
Митрополит Теодосије (Шибалић)	
Испит истине, одговорности и обнове	13
Владан Виријевић	
Вечни запис у колективном памћењу Срба	17

I

СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА

Александар С. Павловић	
Мартовски погром у Обилићу: страдање Срба у контексту личних искустава и доживљаја прогнаних лица	25
Марко Б. Марковић	
Страдање Обилића: Погром 2004. – завршни чин	53
Стефан Радојковић и Александар Гуџић	
Мартовски погром у Липљану 2004. године	131
Стефан С. Филиповић и Милан Н. Гулић	
Мартовски погром у Урошевцу 2004. године	151
Немања С. Димитријевић	
Погром Срба из Косова Поља и Бресја 2004. године	183
Мирослав С. Милошевић и Стефан Ц. Мирковић	
Мартовски погром у Ђиљану и околини 2004. године: историјски и кривичноправни аспект	199

Дејан Д. Баљошевић

Четири дана Мартовског погрома у Ораховцу
и Великој Хочи: напади, жртве, живот, евакуација
болесника и труднице 223

Горан Гребовић

Евакуација нападнутих Срба на централном Косову
и њихов живот у бази КФОР-а (МНБ Центар) у Приштини 241

II

**СТРАДАЊЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ
У ПОГРОМУ 2004. ГОДИНЕ**

Иван Т. Ристић

Уништавање имовине Српске православне цркве
на Косову и Метохији у Првом светском рату и
Мартовском погрому 2004. године – упоредна анализа 255

Оља Арсенијевић

Међународне реакције на уништавање културне баштине
и значај културе памћења 279

**Ивана Женарју Рајовић
и Марија Лакић**

Црква Светог Николе (Рајкова) у Призрену:
страдања и обнове 317

III

**ПРАВНИ, БЕЗБЕДНОСНИ,
ПОЛИТИКОЛОШКИ И СОЦИОЛОШКИ АСПЕКТИ
ПОГРОМА 2004. ГОДИНЕ**

**Марина Д. Мијатовић
и Игор Љ. Недељковић**

Правне последице Мартовског погрома 2004. године
на остваривање породичних и наследних права
на Косову и Метохији 353

Дејан Димитријевић

Нормализација након погрома: Погром из марта 2004.
и конструисање административно управљаног
непријатеља на Косову и Метохији 389

Слободан Д. Миљковић

Културна баштина као плен: политичко присвајање
након разарања 17. марта 2004. године у Косовској Каменици .. 413

Бојана Б. Комленски

Правна анализа Мартовског погрома
на Косову и Метохији (2004): између етничког чишћења
и злочина против човечности 449

Јован Делић

Безбедносни изазови у заштити културних добара
на Косову и Метохији: Мартовски погром 2004. године
као студија случаја 475

Стефан Н. Анђелковић

Одговорност без санкције:
Мартовски погром и криза легитимитета
међународних мисија на Косову и Метохији 503

IV

КЊИЖЕВНОСТ ПОСЛЕ ПОГРОМА

Сена М. Михаиловић Милошевић

„Случај Косова” као грађа за роман
Селфи из Берџена Сунчице Денић 523

Маша Љ. Петровић

Прозно стваралаштво након Погрома: стилизација
и наративизација Косовско-метохијске стварности
у савременим српским приповеткама 539

Марко С. Тошовић

(По)етичка функција списка у роману *Ми, избрисани*
Слободана Владушића: роман као кенотаф 561

Жарко Н. Миленковић

(Не)прихватање политике пораза?

Туђа земља Драгомира Костића 577

V

МЕДИЈИ И ПОГРОМ

Ена С. МирковићПрилог проучавању улоге српских медија
и албанске штампе са Косова и Метохије

у Мартовском погрому 2004. године 597

Јелена М. Вујановић

Мартовски погром над Србима на Косову и Метохији:

улога медија и пропаганде 621

Дејан А. Милић

Однос регионалних и међународних медија према

Погрому над Србима на Косову и Метохији 2004. године 641

Марек Антони Новицки

Промеморија о Косову 671

Marek Antoni Nowicki

Kosovo pro memoria 695

Белешке о ауторима 717

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)(497.115)"2004"(082)
323.28(=163.41)(497.115)"2004"(082)
725.94.025.1(=163.41)(497.115)"2004"(082)

МАРТОВСКИ ПОГРОМ 2004 : узроци, разарања, последице : тематски зборник.
Књ. 2 / [главни и одговорни уредник Владан Виријевић]. - Приштина - Чаглавица :
Архив Косова и Метохије ; Грачаница : Дом културе "Грачаница", 2026 (Врњци :
Интерклима-графика). - 734 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 500. - Стр. 5-7: Мартовски погром: страшно време васкрсења / Патријарх српски
Порфирије. - Стр. 9-12: Из Пећке патријаршије / Митрополит Јоаникије II. - Стр. 13-15:
Испит истине, одговорности и обнове / Митрополит Теодосије. - Стр. 695-716: Kosovo
pro memoria / Marek Antoni Nowicki. - Белешке о ауторима: стр. 717-730. - Напомене и
библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-82753-16-2 (АКМ)

а) Срби -- Прогони -- Косово и Метохија -- 2004 -- Зборници
б) Споменници културе, српски -- Уништавање -- Косово и Метохија -- 2004 -- Зборници

COBISS.SR-ID 193057801
